

ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ БАНКІ

ШЕТЕЛДІК ТІКЕЛЕЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР БОЙЫНША САРАПТАМАЛЫҚ АҚПАРАТ

Төлем балансы департаменті

Сараптамалық жазбахат №2023-01

З.А. Бекишева,
А.Т. Аймухамедова,
А.Б. Өскенбаев

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің (бұдан әрі – ҚРҰБ) экономикалық зерттеулері мен сараптамалық жазбахаттары ҚРҰБ зерттеулерінің нәтижесі мен ҚРҰБ қызметкерлерінің басқа да ғылыми-зерттеу жұмыстарын таратуға арналған.

Шетелдік тікелей инвестициялардың жалпы ағыны бойынша сараптамалық ақпарат

2023 жылғы маусым

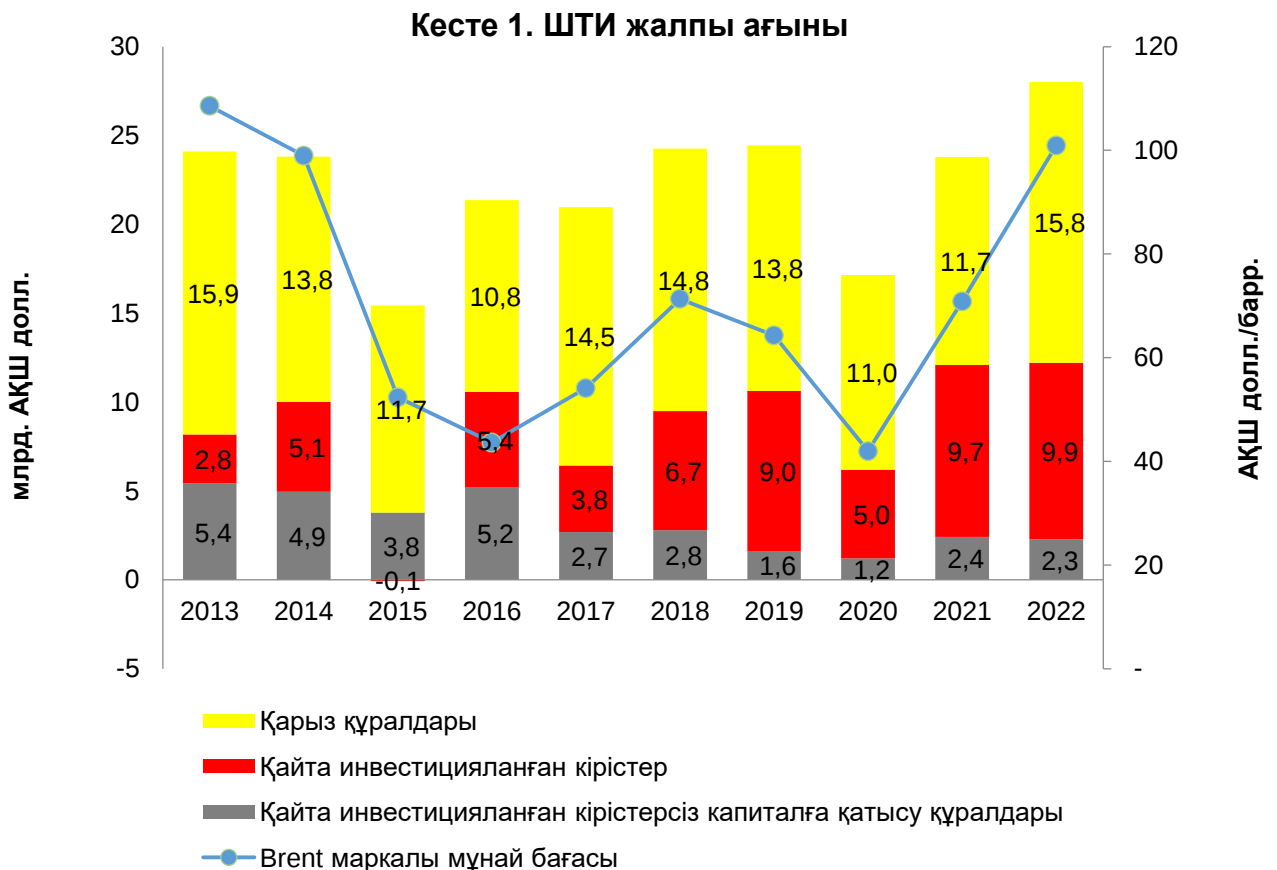
NBRK – WP – 2023 – 01

Қазақстанға шетелдік тікелей инвестициялардың жалпы ағыны (бұдан әрі – ШТИ жалпы ағыны) 2022 жылы 2021 жылғы көрсеткішке қатысты 17,7%-ға өсіп, 28 млрд АҚШ долларын құрады.

Тарихи тұрғыдан Қазақстанда ШТИ жалпы ағыны көрсеткішінің жиынтық мәніне де, тарту өңірлері мен экономика секторлары бойынша бөлінісіне де ерекше назар аударылады. Алайда, ШТИ жалпы ағыны туралы мәліметтер **инвестициялар ағынының нақты көрінісін** түсіну үшін **жеткіліксіз**. Өйткені мұндай статистика әдіснамасының өзіндік ерекшеліктері бар.

Халықаралық тәжірибеде **ШТИ таза (немесе нетто) ағыны бойынша** көрсеткішке көбірек көңіл бөлу әдетке айналған. Бұл көрсеткіштің кіріс ағындарымен қатар шығыс ағындарын ескеретіндігіне байланысты. Бұл өз кезегінде ШТИ ағындарымен жағдайды объективті түрде бағалауға мүмкіндік береді.

2022 жылы ШТИ жалпы ағынының **56%-ы** (15,8 млрд АҚШ доллары) қазақстандық кәсіпорындардың олардың шетелдік иелері алдындағы **борыштық міндеттемелеріне** тиесілі болды (1-кесте).

Дереккөз: ҚРҰБ.

Бұл – тікелей инвесторлардың Қазақстандағы еншілес кәсіпорындарына берген несиелері мен қарыздары. Бұл міндеттемелер қайтарылуға жатады және

оларға пайыз есептеледі. Олар ақшалай да, тауар, жұмыс, қызметтер немесе материалдық емес активтер түрінде де берілуі мүмкін.

ШТИ мұндай ағындары жаңа әрі қолданыстағы жобаларды қаржыландыруға бағытталуы мүмкін және іс жүзінде шетелдік капиталдың қатысы бар жобаларды қарыз тұрғысынан қаржыландыру болып табылады.

Алайда, ШТИ жалпы ағыны мұндай қарыздық қаржыландыру бойынша **өтеуді есепке алмайды**. Бұл ретте, инвестордың тұрақты қаржыландыруы жалпы ағынның статистикасын арттырады. Ал қарызды тұрақты түрде өтеу бұл көрсеткіште есепке алынбайды. Осылайша, ШТИ ағындарын неғұрлым объективті бағалау үшін ШТИ жалпы ағындарын емес, олардың төлем байланысында көрсетілген таза ағындарын қарастыру қажет.

ШТИ жалпы ағынының 35%-ын (\$9,9 млрд) құрайтын екінші компонент – бұл **қайта инвестициялау**.

Қайта инвестицияланған пайда – бұл шетелдік иеленушінің дивиденд түрінде әлі алынбаған белгілі бір кезеңдегі кәсіпорынң кірісі (немесе шығыны).

Пайданы мұндай қайта инвестициялау шетелдік инвесторлардың болашақ кезеңдерге төлемдерді кейінге қалдыру немесе алынған табысты кәсіпорынды дамыту үшін, оның ішінде **жаңа және (немесе) қолданыстағы жобаларға** пайдалану туралы ниетін көрсетеді. Алайда, кез келген уақытта инвестор жинақталған пайданы толығымен немесе ішінара алу туралы шешім қабылдауы мүмкін.

1-кестеде қайта инвестицияланған пайданың өсуі, алдын ала күтілгендей, мұнай бағасының өсуімен байланысты. Өйткені ШТИ-дің айтарлықтай үлесі (2013 жылдан бастап 2022 жылға дейін орта есеппен 45%) тарихи түрде шикі мұнай мен табиғи газды өндіруге және геологиялық барлауға тиесілі (қосымшаны қараңыз).

ШТИ жалпы ағынының үшінші компоненті – **капиталға қатысу**. Бұл ШТИ жалпы ағынының тек 8% құрайды (\$2,3 млрд). Бұл ретте барлық қаражат отандық компаниялардың капиталын ұлғайтуға бағытталмағанын атап өткен жөн. Бұл компонент сонымен қатар бейрезиденттердің қазақстандық кәсіпорындардағы үлесін резидент үшінші тұлғалардан сатып алуын қамтиды. **Оларды да инвестицияның жаңа түсімдеріне жатқызу қиын.**

Жоғарыда айтылғандай, ШТИ жалпы ағынын қалыптастыру әдістемесі жоғарыда аталған құралдар негізінде **түсімдерді ғана** есепке алудан тұрады. Бұл шетелдік иеленуші алдындағы берешекті өтеумен қатар **шетелдік инвестордың** қазақстандық кәсіпорын капиталынан **кетуі** де ШТИ жалпы ағынында **ескерілмейтінін** білдіреді.

Берешекті өтеу және инвестордың кетуі «**ШТИ таза ағыны**» көрсеткішінде ескеріледі. Бұл көрсеткіш қаражаттың түсуін де, **кетуін** де ескереді. 2-кестеде соңғы 10 жылдағы ШТИ таза ағынының динамикасы

көрсетілген. Оң мәндер құралдар бойынша қаражаттың таза әкелінген ағынын, теріс мәндер таза әкетілген ағынын көрсетеді.

Дереккөз: ҚРҰБ.

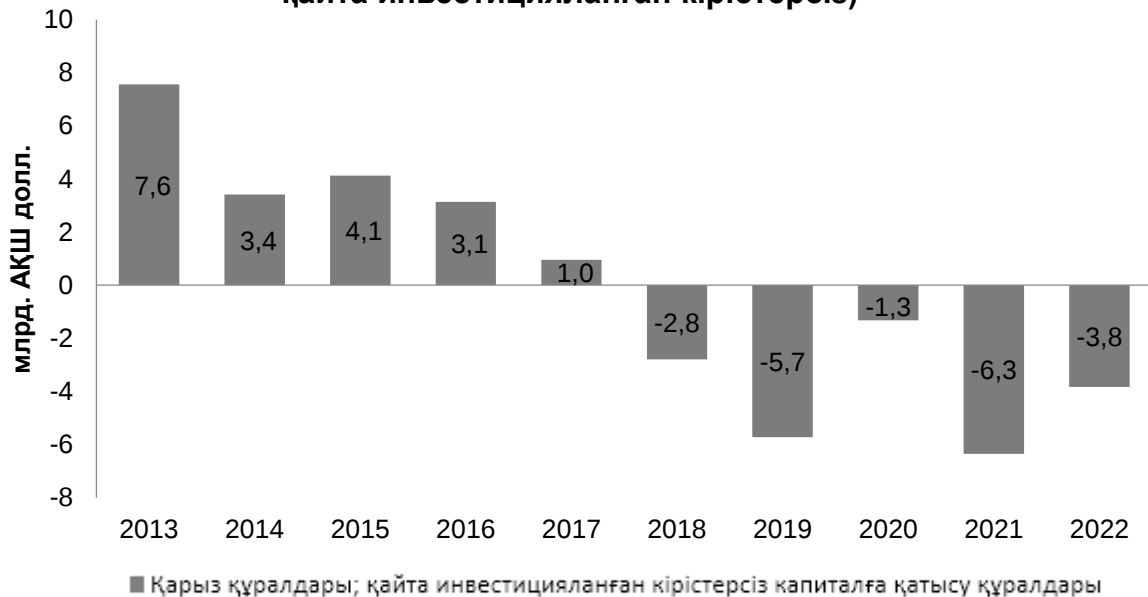
2022 жылы Қазақстанға ШТИ таза ағыны \$6,1 млрд құрады. Бұл өткен кезеңге қарағанда 1,8 есе немесе \$2,8 млрд-қа өскенін көрсетті. Өсімнің негізгі үлесі 2021 жылмен салыстырғанда (\$7,1 млрд) несиелер мен қарыздар бойынша өтеу сомасының (\$0,3 млрд) айтарлықтай аз болуына байланысты болды.

2022 жылы капиталдан қаражаттың едәуір кеткенін айта кету қажет (қазақстандық компанияның жарғылық капиталының азаюы немесе бейрезиденттің инвесторлар құрамынан шығуы) – \$3,5 млрд 2018 жылы да капиталдан қаражаттың кетуі (\$4,0 млрд) осындай айтарлықтай болды.

Осылайша, ШТИ ағындарының құрылымын, атап айтқанда, шетелдік инвесторлардың **борыштық қаржыландыруды** кеңінен қолдануын және **қайта инвестициялаудың өте жоғары үлесін** ескере отырып, ТШИ жалпы ағынын жаңа шетелдік инвестицияларды тартудың нысаналы индикаторы ретінде пайдалану орынсыз болып табылады.

Өз кезегінде, **қайта инвестициялауды есептемегенде ШТИ таза ағыны** 2018 жылдан бастап теріс мәнмен қалыптасып отыр. Бұл қайта инвестициялауды түзету кезінде **Қазақстанда соңғы 5 жыл ішінде шетелдік тікелей инвестициялардың тұрақты әкетілген ағыны байқалатынын** білдіреді.

Кесте 3. ШТИ таза ағыны (инвестиция бағыты бойынша, қайта инвестицияланған кірістерсіз)

Дереккөз: ҚРҰБ.

Инвестициялардың әкелінген жалпы ағыны қаражаттың кетуін ескермейтінін, ал әкелінген таза ағын дивидендтермен төленбеген пайданы (қайта инвестициялауды) қамтитынын ескере отырып, тікелей шетелдік инвестициялар қаражаты қозғалысының шынайы көрінісі тұрғысынан қайта инвестициялауды шегергендегі таза ағынға назар аудару керек. Бұл көрсеткіш **2016 жылдан бастап Қазақстанда экономикадағы жаңа жобаларға тікелей инвесторлардың қатысуының төмендегенін** айқын көрсетеді.

Сонымен қатар, шетелдік инвесторлар салымының едәуір үлесін, сондай-ақ қызмет нәтижесінде жинақталған пайданы қазақстандық кәсіпорындар өндірістік процеске қатысатын ғимараттарды, құбырларды, инженерлік-құрылыс объектілерін, жабдықтарды және басқаларын қоса алғанда, негізгі құралдарға жібереді. Тиісінше, қазақстандық кәсіпорындар капиталының құны мен шетелдік инвесторлардың қатысу үлесінің құны ұлғаяды.

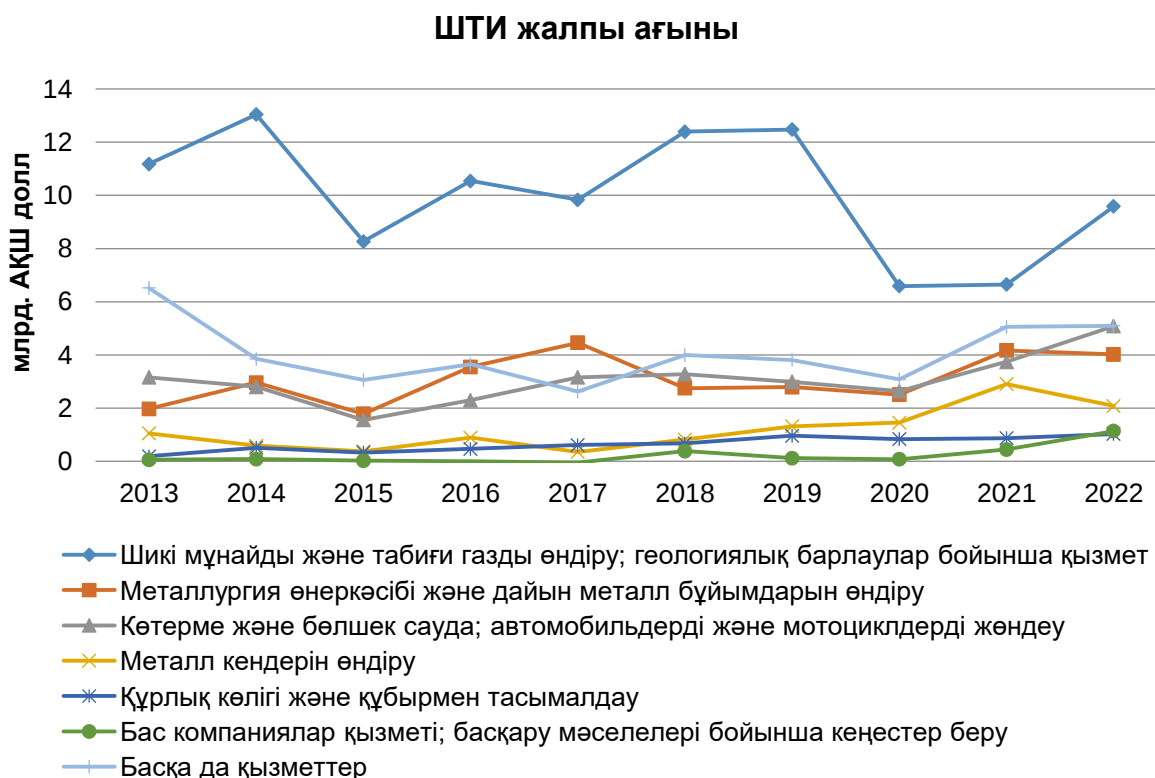
Мәселен, Қазақстан халықаралық инвестициялық позициясының деректеріне сәйкес, 2022 жылдың соңындағы жағдай бойынша шетелдік тікелей инвесторлардың үлесіне тиесілі Қазақстандық кәсіпорындар капиталының көлемі \$169,2 млрд болды. Оның 77%-ы (\$129,6 млрд) тау-кен өндіру өнеркәсібіне, оның ішінде 71%-ы (\$120,7 млрд) – **шикі мұнай мен табиғи газ өндіруге** тиесілі.

Елдер бойынша ШТИ жалпы ағынының құрылымында **Нидерланд** (ШТИ жалпы ағынының 29,7%) алда. Одан кейін АҚШ (18,2%), Швейцария (9,9%), Бельгия (5,6%), Ресей Федерациясы (5,4%), Корея Республикасы (Оңтүстік Корея) (5,3%), Қытай (5,1%), Франция (2,7%) және Ұлыбритания (2,4%).

Қазақстан резиденттерінің экономикалық қызмет түрлері бойынша ШТИ жалпы ағынының құрылымында тарихи түрде **шикі мұнайды және табиғи газды өндіруге, геологиялық барлау мен ізденістер** бойынша қызметке салынған инвестициялар басым болды: 2022 жылы \$9,6 млрд немесе ШТИ жалпы ағынының 34,2%-ы, 2021 жылмен салыстырғандағы өсім – 44,3%.

Сондай-ақ **металлургия өнеркәсібіне** (\$4,0 млрд немесе 2022 жылғы ШТИ жалпы ағынының 14,3%-ы, 3,6%-ға азаю); **көтерме және бөлшек саудаға, автокөлікті жөндеуге** (\$5,1 млрд немесе 2022 жылғы ШТИ жалпы ағынының 18,1%-ы, 36,0%-ға ұлғаю), **көлік және қоймалауға** (\$1,2 млрд немесе 2022 жылғы ШТИ жалпы ағынының 4,1%-ы, 13,5%-ға ұлғаю), **қаржылық және сақтандыру қызметіне** (\$0,6 млрд немесе 2022 жылғы ШТИ жалпы ағынының 2,3%-ы, 59,8%-ға азаю) салынатын салымдар айтарлықтай маңызды болып табылады.

ШТИ жалпы ағынының құрылымы динамикада сақталады.

* Негізінен металлургия өнеркәсібі

Дереккөз: ҚРҰБ.